

VAKIF DÜŞÜNÇESİ

Öğr. Gör. Veysel KASAR
Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi
Felsefe Tarihi Anabilim Dalı

Vakıflar Haftası sebebiyle ele alınan bu yazının maksadı, ecdadımızın bize bıraktığı muhteşem eserlerdeki ruh derinliğini bir nebze anlama gayretidir. Kamuoyu vakıflarla ilgili az-çok bilgi sahibidir. Bizim gayemiz, hukuk, din, cemiyetle ilgili pek çok yönleri bulunan bu müesseseyi enine boyuna ilmi incelemelere tabi tutmak değildir. Maksadımız vakıfların sadece düşünce temeli, vakfiyelerin ortaya koyduğu yardımlaşma felsefesi ve asil bir duygu olan “vakıf bırakma”nın asrımızda ne tür aşınmalara maruz bırakıldığını incelemektir. İmkân ölçüsünde medeniyet tarihini iftihar vesilemiz olan vakıf kurumlarından bir kısmını numune olması için aktarmak istiyoruz.

A. Vakıf Düşüncesinin Temelleri

İnsan, ruhu gibi malını da korumak için üzerine titrer. Onun zâyi' olmasını istemez. Musibet ve kazaya karşı malın emniyete alınması fert için hayatî bir önemi hâizdir. Bu açıdan bakılırsa vakıf, Allah'ın insana bir emâneti olan malı ebedî kılma işi ve ister istemez sevk edilecek olduğumuz, Ahiret hayatına zahîre göndermektir. “Vakf” uygulamasının İslâmiyetten önce de mâbedlere bağışlar suretinde tatbik edildiği ifâde edilir. Ancak sistemli, belirli hukûkî prensipler istikâmetinde teşekkül, İslâmdan sonradır. Kur'anda “vakf” ve eşanlamlısı “habs” kelimeleri geçmediği halde, kardeşlik, yardımlaşma, Allah emâneti olan mülkü Onun rızası için sarfetme, mahlukata şefkatle yardım ve muâmele etmek gibi Kur'âni emirler, malı vakfetme fikrinin esası kabul edilmiştir. Bu ayetlerden bir kaç şu mealdedir:

“Allah'a güzel bir borç vermek isteyen kimdir? Allah onu kat kat artırır. Rızıkı daraltan da, artıran da O'dur. Dönüş O'nadır.” (Bakara 254)

“Siz sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, takvâya/hayra ulaşamazsınız! Hayırdan her ne harcarsanız şüphesiz Allah onu hakkıyla bilir.” (Bakara, 92)

“Allah faizin (bereketini) giderir, sadakaları ise artırır.” (Bakara, 276)

Bu artışın keyfiyeti ise şu âyette müşahhas bir misâle kavuşur:

“Allah yolunda mallarını infak edenlerin misâli, yedi başak bitiren bir dâne gibidir ki, her başakta yüz dâne vardır. Allah dileğine kat kat fazlasını verir.” (Bakara 261)

“Sevilen şeylerden harcamayı” teşvik eden âyetin nâzil olmasını müteâkiben harekete geçen sahâbilerden birisi Hz. Ömer oldu. Hz. Ömer (r.a) çok sevdiği semğ isimli öz malı bir hurmalığı vakfetmek istediğini Rasûlullah'a bildirdi. Peygamberimiz (a.s) Hz. Ömer'in arzusuna, “Bu hurmalığın aslını vakfet. Artık o, satılmaz, hibe edilmez, vâris olunmaz, yalnız onun mahsülü lâyük olanlara infak edilir, yedirilir” sözleriyle karşılık verdi. Hurmalığın gelirleri Allah yolunda cihad edenlere, esaretten kurtulmak isteyen kölelere, muhtaçlara, misâfirlere, yolculara ve vakfedenin yakın akrabasına şartlı idi.¹

Vakıf yarışına katılan bir diğer sahâbi Zeyd b. Harise idi. Zeyd b. Harise, Seyl isimli çok güzel atını tasadduk etmek üzere Rasûlullah (a.s)'a teslim etti.

Asr-ı saâdetten günümüze, Müslümanları, “malın aslını hapsedmek gelirini hayır kurumu ya da kamu menfeâtine ebediyyen tahsis etmek” anlamındaki vakıf uygulamasına, Allah yolunda harcamayı emreden âyetler kadar, cimrilikten meneden naslar da teşvikçi olmuştur.

Esasen, İslâmî inanca göre insan, mülkün üzerinde, Allah'ın nâmıyla hareket eden bir tevziât memurudur. Mülk O'nundur. Allah'ın kuluna yakışan da, o mülkü Allah'ın razı olacağı şekilde kullanmaktır. Cenab-ı Hakkın bir lûtuf ve ihsâm olan maddî manevî imkânları, sadece kendi dünyevî menfaatlerine hasretmek cimriliktir.

“Allah'ın kereminden kendilerine verdiklerinde (infakta) cimrilik edenler sanmasınlar ki, o kendileri için hayırlıdır; tersine, bu, onlar için pek fenâdır. Cimrilik ettikleri şey de Kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır.” (Âl-i İmrân. 180) ayeti bu cimrileri anlatır.

Cimrilik ve neticesi olan ateşten korunmanın çaresi “sevilen” malı tasadduk etmektir.

1) Buhari, Hars, 14 ; Vesâyâ, 22 (Vakıfla ilgili hadisler için bkz. İslam'da Vakıf ve Toplum Açısından Önemi Yrd.Doç. Dr. Y. Ziya Keskin Hr.Ü.İ.Fkt.Dr. II 1992 s. 183)

Kur'an, "Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir" (Haşr,9) âyeti ile buna işaret eder.

Vakıf teâmülünün nasıl yaygınlaştığına geçmeden, cahiliyye ile İslâmiyette keyfiyet bakımından Kur'an'ın "telâkki inkılâbı" sayesinde istihaleye uğrayan bir mefhumu ele almak istiyorum: İkrâm hasleti.

İkrâm Sıfatında İnkılap: İhsan ve ikrâm, Cahiliyye Arap toplumunda kabile ve ailenin şeref ve asâlet sembolüdür. Bu hasleti halka göstermek, en rağbet edilen şeyler arasındadır. Şairler, bir kişiyi kötölemek istedikleri zaman onun cimriliğinden söz eder, medih için de cömertlik ve ikrâmını ilan ederdir. O gün, cimrilik korkulan, insan haysiyet ve şerefini zedeleyen bir hâldi. Hatta Araplar, kerem sahibi olduğunu göstermek için hırslı olduğu kadar bir başka şeye hırs göstermemiştir. Cahiliyye devri adetlerini yad eden, şu beyt bunu anlatır:

"Biz (develerimizin) etleri ve sütleriyle ecdadımızdan gelen şerefimizi savunuyoruz. Çünkü Kerim kişi (ecdadının şerefini) savunur. (İzutsu...)

Bu hasleti izhar ve ecdadın cömertliğini savunma o raddeye varmıştı ki, bir gün malı ve mülküyle göz kamaştırıcı kişi, ertesi gün varını - yoğunu, misafir ya da muhtaçlara tamamen dağıtır kendisi ortada kalırdı. Hatta ailesi ve çocuklarına da bir şey bırakmaz, sırf "kerem sahibi olduğunu" ispatlamak için servetini saçıp savururdu... O kişi şiirlerde çok yüksek bir haslet sahibi olarak yerini alırdı. Cahiliyye'deki keremin hedefi şan, şöhret, asâlet, ecdadın büyüklüğünü koruma endişeleriydi.

Vakıf felsefesini anlamak için Cahiliyye'deki ve İslâm'daki "kerem" sıfatının nasıl bir inkılâba maruz kaldığını kıyas etmek yeterlidir. Kelime, Cahiliyye'de asilzâde, fazilet sahibi, israf derecesinde cömert olmak demektir. Kur'an bu kelimedeki "asâlet"i şöyle bir anlama kavuşturdu:

"Şüphesiz Allah'a göre sizin en kerim olanınız, en çok takvâ sahibi olanınızdır." (Hucurat,13) Kerem sıfatı, âile, kabile asâleti; kadın, erkek ve çevrenin sempatisini celbetmek yerine, insanı ve bütün mevcudatı yaratan Allah'ın rızasına ve Ahiret hayatında vaad buyurduğu ebedi saâdeti kazanmaya çevrildi. Çünkü Allah'ı razı eden, bütün mevcudatı memnun etmiş sayılırdı. O'nun rızası da tarif ettiği şekilde kazanılır.

Kur'an'a göre "kerim", "Allah'tan en çok korkan, O'na en yakın" olan kimsedir. Câhiliyye insanların yaptıkları "kerem" gösterisi bu sebeple Kur'an lisânıyla kötülenmiştir: "Allah'a ve âhirete inanmayan, malını insanlara gösteriş olsun diye sarfeden..."

B. “Vakıf” Düşüncesinin Muhtevası

Nesfi ve Malı Allah’a Satmak: Vakıf fikrinin en kuvvetli âmillerinden birisi de “nefis ve malını Cennet mukabilinde Allah’a satma” düşüncesidir. Bir insan için bundan daha kârlı bir ticaret düşünmek mümkün değildir. Allah, emâneten verdiği mülkü, zaten muhâfaza etmesi mümkün olmayan insandan, satın alıyor. Mukabilinde de Cennet gibi bir fiyat veriyor. Zira insan malı üzerinde bir halifedir. Başkasından o mala halef olmuştur. Tabii olarak, bir müddet sonra neslinden birisine bırakacaktır. Madem malı ve kendisi fanidir, o malı, ölümünden sonra, sürekli sevap kaynağı olacak şekilde, bu emâneti zayi etmesi imkânsız, malın kendi uhdesine teslim edilebileceği en emin bir halef, Allah’tır; bu da, Allah’ın razı olduğu usulle onu vakfetmektir.

Cenab-ı Hak sırf rahmetinden olarak, kullarını bu hususa şiddetle teşvik eder:

“Allah’a ve Peygambere iman etmekte sebat edin. Size emânet olarak verdiği maldan Onun için harcayın. İçinizden iman edip de o suretle harcayanlar için pek büyük bir mükâfat vardır.” (Hadid, 57) İhtiyaç fazlası malın muhtaç insanlara ulaştırılmaması Allah nezdinde kötü bir fiil olarak anlatılır. Belki de şu âyet mü’minleri, bu hususta biraz sarsabilir :

“Size ne oluyor ki, Allah yolunda bağışta bulunmuyorsunuz! Hâlbuki göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır.” (Hadid, 10) “Hayra vesile olanın yapan kişi kadar sevabından hissedar olacağı” gerçeği, mü’minleri vakıf gibi muazzam bir dayanışma modeli ve medeniyetin vücuda getirilmesine sevk etmiştir.

Vakıf düşüncesini hayata geçirmek için şuurlu mü’min nezdinde geç kalmak hatadır. Zira ömür çok kısa, lüzumlu işler çoktur. Nefis insanı bu tür konularda devamlı engellemek için çalışır. Türlü bahaneler uydurur. Sağdan ve soldan bütün cihetlerden hücum eden şeytan, insani zaaflarımızı tahrik eder. Oysa selim bir akıl sahibi için “nefis ve malı” Allah’a satmaktan daha yüce ne olabilir ki! Hangi sadakanın makbul olduğunu soran bir sahabiye, Hz. Peygamber bunu şöyle der: “Sağlam, cimri, fakirlikten korktuğun ve çok yaşamayı da umduğun halde(yken) sadaka vermendir. (Bu işi) can gırtlığa gelinceye kadar geciktirmemendir.”² Çünkü “Şeytan insanı fakir olmakla korkutur ve servetini hayra sarfetmeye engel olur” (Bakara, 268)

Vakfın Müslümanlarda hayatın dört bir yanını kuşatan bir sistem halinde canlı hizmet halkası teşkil etmesinin en mühim bir sebebi de, Hz. Peygamberin sadaka-i câriye’yi anlatan hadisidir:

“İnsan öldüğü zaman, üç şey müstesnâ ameli(nin sevabı) kesilir: Cârî (faydası insan ve mahlûkata devam eden) bir sadaka, (okul, hastahane, çeşme,

2) Neseî, Zekât, 60 ; Müslim, Zekât, 91

yol vb.) kendinden sonra faydalanılan bir ilim, ya da kendine duâ edecek sâlih bir evlât.”³ Benzer hadis ve âyetlerin hükmüne uymak için sahabilerden imkânı olup da vakf yapmayan kimse kalmamıştır.⁴

Vakıf Bir Teberru Akdidir: Vakıf bir açıdan da, Kur’anda ve sünnette anlatılan “Allah hakkının” korunmasıdır. Buradaki “Allah hakkı”, namaz türünden olan ibâdetler değildir. Umumi ve çoğunluğun meşru’ menfaatinin temin edilmesidir. Cemiyetteki terbiye ve bakıma muhtaç çocuk, ihtiyar, zayıf kişilerin iâşe ve terbiye haklarıdır. Kur’an bunlara değişik şekillerde dikkat çeker. Kimse de bu hakları yok sayamaz. Çünkü bu hakların yerine getirilmesi İslâm hukukunun sair yüksek hedeflere ulaşması için bir basamak sayılır. İşte vakıf bu haklara riâyet etmeyi sistemleştiren bir uygulamadır.⁵

Vakıf bu haliyle teberru’ akitlerinden sayılmıştır. Teberru’ akitleri, gönül rızasına dayanır ve cömertlikten kaynaklanır. Kararı verenin yakınlarından hiç bir kimse zarar da görmemelidir. “Ana çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın” (Bakara, 233) ayeti, bunu âmirdir. Sıradan teberru akitlerine göre vakfın ayırıcı özelliği, büyük gayrete ihtiyaç gösteren belirli bir servetin ihtiyaç sahiplerini, içinde buldukları zor hallerden çıkarmaya vesile olacak şekilde, Allah rızasına tahsis edilmesidir.⁶

Naklettiğimiz ayet ve hadislerin toplamından çıkarılan bir netice olarak İmam-ı Azam Ebu Hanife vakıf teâmülünü şöyle anlatır:

“Başkasına satılmayı, bağışlanmayı, mevrus olmayı kabul etmemek üzere sahibinin mülkü hükmündedir. Ancak menfaati, (geliri-) insanlara veya hayra aittir.”⁷

Vakıf Minnetsiz Yardımdır: Kur’an sadaka ve iyiliklerin “minnetsiz” bir usulle yapılmasını emreder. “Allah’a ve Ahiret gününe inanmayı ve insanlara gösteriş için bağışta bulunan kimse gibi siz de sadakalarınızı minnet ve eziyet vererek hebâ etmeyin” (Bakara, 264) Dikkat edilirse, iyiliklerin, “başa kakılarak” yapılması “Allah ve Ahirete inanmayan” bir kişinin fiili olarak geçer. Bu yüzden, bazı alimler, minneti, muhtaç insana iyilik karşısında eziyeti, iyilikleri tahakküm vesilesi olarak kullanmayı, “büyük günah” saymıştır.⁸ Vakıf, verenle, alan el sahibinin arasına zaman ve mekan mesafesini koymaktadır. Bu vesile ile, muhtaç kişi, - muhtemel bir eziyetten - veren de gurur ve ucbeden sâlim bir şekilde yardımlaşma gerçekleşmektedir.

3) Müslim, Vasiyye, 14 ; Ebu Dâvud Vesâyâ, 14 ; Tirmizi Ahkâm, 36

4) Zuhayfî, Vehbe. İ.Fıkıh Ansiklopedisi (trc) c.10 s. 246

5) Aşur, M. İslâm Hukuk Felsefesi s. 225 İst. 1988

6) Aşur, age. s. 294

7) Kazıcı, Prof. Dr. M. Şeker İslâm Türk Medeniyeti Tarihi Ankara, 1981

8) İmtihan (Heyet) Y. A. Yayınları İstanbul 1983

İnsanlar iki şekilde yardımlaşır: Birincisi, insandan para ve hizmet almak suretiyle. Diğeri de hiç bir karşılık beklemezsizin yapılan yardımdır. Vakıf, beşeriyetin maddî aklı ile ulaşması imkânsız böyle bir yardım arzusunun meyvesidir.

Kur'an ve Felsefe Kültürünü Ayırır: Vakıf düşüncesi, Kur'an ve Batı medeniyeti arasında bulunan esaslı farka işaret etmektedir.

Dinsiz felsefeden ders alan Batı medeniyeti toplumda, ferde "hedef olarak menfaati" gösterir. Ferdin ve toplumun en büyük dayandığı nokta kuvvettir. Hayatta en önemli prensibi mücadeledir. İnsan tabakaları arasındaki ilişkileri, ırk esasına bina eder.⁹ Hatta beyaz ırkın üstünlüğü diğer ırkların ona köle ve hizmetkâr olması gerektiği, -Batı medeniyetini anlatan- dünyaca tanınmış medeniyet tarihçilerinin eserlerine bile girmiştir.¹⁰ Hayatta hedefi menfaat, istinadgâhi kuvvet olanın neticesi, tecavüz, boğuşmak, çarpışmaktır. İrkçılığın icâbı da başkasını yutmakla beslenmeyi hedef kabul etmektir.

Kur'an'ın getirdiği hayat ve insan görüşü ise bunun çok ötesindedir. Vahy ve peygamberlikten ilham almayan Batı medeniyetinde insan, menfaati için en adî şeye ibadet eden zelîl bir firavun; Kur'an medeniyetinde ise mahlûkatın en büyüğüne bile ibadete tenezzül etmeyen azîz bir kuldur. Batı'da en hasis bir menfaati için şeytanın ayaklarını öpen insan, Kur'an medeniyetinde Cenneti bile ibadetlerine asıl hedef kabul etmez. Kur'an talebesi olan bir mü'minin hayattaki en büyük gayesi nefsinin hissiyatını dizginleyip fazilete sevketmektir. Fazilet ise, dayanışmayı, Allah'ın mahlûku olması sebebiyle muhtaç olan her hayat sahibinin imdânına koşmayı netice verir.¹¹ Vakıf, insandan insana yardım ulaştırmanın en temiz ve nezîh yoludur.

Bu. mükemmel yardımlaşma sistemine vesile olan kişiler ve onların kamu menfaatine, mahlukatın istifadesine tahsis edilmek suretiyle ortaya koydukları mülkün "Vakıf evsafını" kazanması ve kullanımı belirli esaslara bağlanmıştır. Bunların tespiti İslam hukukunda bölümler halinde incelenmiş, çok esaslı prensiplere bağlanmıştır.

C. Vakfedenin Taşınması Gereken Şartlar

Vakfeden kişi hür, akıllı ve bâliğ olmalıdır. Başkasının malı, gasbedilen bir şeyin vakfedilmesi câiz değildir. Çünkü vâkıfın, vakfettiği mülke, vakfettiği anda kesinle mâlik olması gerekir. Vakfeden kimsenin bu işi yaparken, tasarrufunun hukukî olarak geçersizliğine dâir bir şüphe taşınması lâzımdır.

Borcu bütün malını içine alacak kişinin, hasta ve aklen malûlün, bunak

9) Nursi, B. S. Sözlür, 12. sz. s.122 İstanbul. 1993

10) Canan, Prof. Dr. İbrahim Kur'an ve Sünnet'e Göre Medeniyet ve Teknik s.36 İst. 1984

11) Nursi, B. S. age. s. 122 vd...

kişinin de vakfi geçerli değildir.¹²

Bu tasarruflarda malın evlâttan kaçırılması, borçları vermeme gibi endişeler bahis mevzuu olabilir. Hayır yapmak için bir başka hakkın zayıf edilmesi ise hiç bir şekilde İslâm prensipleri ile bağdaştırılmaz.

Vâkıfın kamu için tahsis ettiği malın nasıl kullanılacağı hangi şartlar dahilinde işletileceği en ince teferruatına kadar yazılıdır. Bunlar vakfiye (günümüzde tüzük) lerdir.

D. Vakfiye

Vakfeden kişinin mülkü hangi maksatla vakfettiğini gösteren, kullanımı, bakımı, muhafazasına dair esasları belirleyen nizamnâmeye vakfiye adı verilir. Bunlar beldenin mahkemesinde, şahitler huzurunda sıhhati tebeyyün ettikten sonra Kadılık sicillerindeki kayıtlara geçirilirdi.¹³

Vakfeden zatın niyet ve arzularını aksettirmesi, ortaya koyduğu şer-i şerife uygun şartların hayata geçirilmesi vakfiye sayesinde mümkündür. Bu şartlar İslâm hukukunda çok ciddî müzâkerelere konu olmuştur. Vakfiye'yi meydana getiren şartlar çok sağlam esaslara bağlanmıştır. Her kelimesi bir ayet ve hadisten iktibasla vücuda getirilen vakfiyeler hukukî birer mecmua vasfını taşır.

Vakfiyeler, tarîhî, coğrafi, sosyal psikoloji ve iktisadî açıdan da ilmî birer vesîkadır. Bu vesâikalar bize Vakıf kurumunun kimlere, nasıl, hangi metodlarla hizmet verdiğini bildirir. Tarihin yazılmasında da önemli kaynaklar arasında yer alırlar. Hatta devletlerin bile tarihine ışık tutmaktadır.

Vakfiyelerin, Zaman ve şartlara göre taşlara kazındığı gibi, deri ve rulo şeklinde uzun ve kalın kâğıtlara yazıldıkları da görülür. Vakfiyelerde Allah'a hamd, Rasülüne salât ve selâmdan sonra, hayır yapmaya teşvik eden âyet ve hadisler yer alır. Bunlar mukaddime kabilindedir. Hepsinde ortaktır. Ancak, Vakfedenin şartları bölümünde, vakf olunan malın neler olduğu, bu malların idaresi, gelirinin nereye sarfedileceği, vakfın idaresini kimlerin teşkil edeceği, müessesede kaç kişinin çalıştırılacağı, maaşları ve vakıf eserdeki eşya vs. gibi teferruatlı bilgiler verilir ve vakfın İslâm prensiplerine uygunluğu anlatılır. En sonunda da belde hâkim ya da hâkimlerinin (kadı) vakfın sıhhat şartlarını kabul eden hükmü ve mühürleri ile şahitlerin isimleri yer alır.¹⁴

Geçmiş günümüze taşıyan, tarih ve kurumları doğru değerlendirmede çok önemli bir yere sahip olan vakfiyeler insânî his ve teşebbüslerin en nâdîde nûmunelerini teşkil eder. Toplumun içinde bulunduğu dertlere hangi yolla, ne tür çareler aranmış ve üretilmiş, insana ve Allah'ın mahlûkatına hizmet için

12) Zuhayli, age. c. 10 s.260

13) Kazıcı, Prof. Dr. Ziya, İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar s. 39

14) Kazıcı, age. s. 40-41

neler yapılmıştır? Vakfiyeler bunu anlatır. Arapça ve Osmanlıca ile kaleme alınmış bu kıymetli kâğıtlar, tezhip, hat ve estetik açıdan da inceleme konusu olabilecek zenginliğe sahiptir.¹⁵ Bugün Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde ecdadımızın kıyamete kadar "insan ve çevreye hizmet aşkını" gösteren 26.300 vakfiyesi mevcuttur. İllerdeki Şer'iyye Sicilleri ve Tahrir Defterleri ile bunların sayısı belki milyonları bulur.¹⁶

Allah'ın mülkü haline getirilen bu eserlerin muhtemel tahrifât ve tecâvüzlerden korunması için Müslüman ülkelerde zaman zaman özel mahkemeler kurulmuştur. Mâverdî, meşhur Ahkâmü's- Sultâniyye'sinde, Abbâsiler devrinde bu işe bakan Mezâlîm Mahkemeleri'nin varlığından söz eder. Bununla birlikte, vakıfta "hedefinden sapmanın" olduğunu gören herkes, mevcut mahkemeye mürâcaat edebilirdi.¹⁷

Endülüs Emevilerinde vakıf gelirleri Kurtuba camii yanındaki Beytülmal'de toplanırdı. Bu, bildiğimiz devlet hazinesi değildir. Endülüs Emevilerinde devlet hazinesinin adı hizanatü'l-mal'dır. Vakıfların birikimi üzerinde devletin her hangi bir selâhiyeti yoktu. Ancak Kadı kamu adına bunları sosyal menfaatlere taksim edebilirdi. Fakirlerin, talebelerin, yolcuların ihtiyaçları gibi...Kadı câri hukuka göre, devletin düşmanlarıyla bir cihat sözkonusu olursa, vakıf birikiminden "cihada destek" için ayırabilirdi.

E. Vâkıfın Şartları Bağlayıcıdır

Vakıf kültürünün en mühim unsurlarından birisini vakfiyelerin meydana getirdiğini anlatmaya çalıştık. Vakfiye kadar önemli bir mesele de "Vakıfın şartlarının hukuken bağlayıcı" olmasıdır. Vakfiye şartları hukuk açısından muhataplarını bağlar. İslâm hukukcuları vakıfın şartlarını meşru' dâirede kalmak şartıyla câiz görmüşlerdir. Bunun da mesnedi, Hz. Peygamber (a.s)'ın, "Helâli haram, haramı da helâl kılmadıkça Müslümanların koştuıkları şartlar muteber ve Müslümanlar şartlarından sorumludur" hadisidir.¹⁸ İslâm hukuk kitaplarında bu husus şartı Şâriin (Allah'ın) nassı (hükmü) gibidir.¹⁹ diye de ifade edilmiştir. Vakıfın şartının Allah'ın nassına benzetilmesi'nin ne mânâya geldiğini biraz zonra açıklamaya çalışacağız. Herşeyden önce bu bize, mülkü, Allah rızası için ebediyyen kamu ve canlı menfaatine vakfetmenin nasıl yüce bir merteye olduğunu anlatır.

Vâkıfın hangi şartları, ne şekilde nassa benzetilmiştir? Bu hususta muhtelif görüşler olmakla birlikte biz genel bir kaç hususa temas etmek istiyoruz.

15) Son On Yılda Vakıflar Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Dergisi, s. 23

16) Kazıcı age. s. 43

17) Kazıcı- Şeker, age. s. 252

18) San'ani Sübûlü's- Selam, 3 / 59 'den nkl. A. Akgündüz Vakıf Mütessesesi, s. 257

19) Zuhayli, age. s. 262

“Vakıf meşruiyeti itibâriyle bir ibâdetdir. O halde, kurbet (Allah’a yakınlık) gayesini taşımayan ve bunu te’yid etmeyen şartlar vakıfta geçerli değildir. Hanbelî hukukçusu İbn Teymiyye bu şartları geçerlilik bakımından, üçe ayırır: 1-Kurbet ve İbâdet manâsı bulunanlar. 2-İslâmın emir ve teşvik etmeyip yasaklağı, yani, serbest bıraktığı ameller. 3-İslâmın yasakladığı fiiller. Bunlardan birincisi geçerli, ikincisinden de hayır gayesi bulunmayan şartların, vakfın vakfında şart olarak ileri sürülmesi tamamen geçersizdir.

Hanefî hukukçuları vakıf muâmelesinin kurulmasına engel olan -meselâ ölümünden sonra mülkün evlâtlarına miras olarak dönmesini istemek- gibi şartlarını geçersiz saymıştır. Vakıf müteveli heyetinin vakıftan hedeflenen gayeye aykırı hareket etse bile, vazifeden azledilmemesi şartı, çalışanların maaşlarının asgari geçim limitinin altında kalmasına rağmen, hakim hükmü ile değiştirilemeyeceğini hükme bağlamak gibi şartlar da geçersiz sayılmıştır.²⁰ Çünkü bunlarda, kamunun meşru’ menfeâtine aykırılık vardır. Bunun dışındakiler ise, geçerlidir. Bu duruma göre “vakfedenin şartı Şâriin nassı gibidir” ifâdesi, “anlama delâlet, gereğince amel etmek ve hukuki bağlayıcılık açısından Şâriin nassına” benzetilmiş olmaktadır. Tabii ki buradaki şartlar meşru’ olmalıdır.²¹

Örf ve dini açıdan bu kaide bilinmesine rağmen bir zaman ülkemizde belli bir dönemde, her biri vakıf eseri olan camilerin anbar; ilim yuvalarının imalâthâne; vakıf yerlerinin ev, dükkân ve işhanı yapılması, İslâmî, insanî ve tarih şuuru açısından milletimiz için bir yara olmuştur.

Vakıf muâmelesinde genel kaide, vakıf, hukuki şartlarına uygun olarak kurulmuşsa, vâkıfın şartlarına uyulmasıdır. Mahkeme akabinde, vakfiyedeki şartları, ne vâkıfın kendisi, ne de mütevellî heyeti değiştirebilir. Ancak vâkıf, vakfiyedeki şartları hayatta bulunduğu müddet zarfında değiştirmeyi şart olarak kaydettirmiş ise, bir veya bir kaç defaya mahsus değişiklik yapabilir. Vâkıf hukuken ölmeden tevliyet hakkına sahiptir. Müteveli gibi hakları geçerlidir. Mütevellî olma hakkını baştan koymamış ise, bunu bilâhere ancak mahkeme kararı olursa eline alabilir. Aksi halde bu hakkı da kullanamaz.²²

Burada kul hakkına riâyetin, vakıf sistemi içinde ne kadar ince esaslara bağlandığını görmekteyiz. Kılı kırk yararcasına, Allah için vakfedilen mala haksız bir tecâvüzün önlenmesine dair tedbir, insan, eşya ve Allah arasındaki ilişkinin çok yüce prensiplerle idrâk edildiğini göstermektedir. Bu ruh inceliğini bir an, günümüzde hükmünü sürdüren kamu ve devlet sistemini altüst etmeye yönelmiş, “soygun sistemiyle” kıyaslayın. Devletin, yani hepimizin hakkı olan mülke uzanmış “kirli ellerin” nasıl “kararmış bir vicdan”

20) Akgündüz, age. s. 261

21) Bkz. Zuhayli age. 10 / 264 ; Akgündüz, age. s. 266

22) Akgündüz, age. s. 265

taşıdığını tasavvur edebilirsiniz. Vakıf medeniyetini vücuda getiren insanların her an Allah'ın huzurunda bulunma, ona hesap verme heyecanı içinde yaşadıklarını görüyoruz.

Vakfiye 'de Dua ve Beddualar: Vakfiyelerin, vakıf eserlerini muhafaza eden en önemli belgeler olduğunu ifade etmiştik.. Örnek olması için, bir vakfiyenin muhtevasından kısaca sözetmekte fayda var: Hicri 334 tarihinde Amasya'da Halifet Gazi tarafından bir Medresenin idamesi için gerçekleştirilen vakfiyede şartlar, şahitler ve hangi mahkeme huzurunda tescil edildiği anlatıldıktan sonra şu ifadelere yer veriliyor:

“Noksan sıfatlardan münezzeh, mahlukata benzemeyen, canlı, ebedî ve kâim olan, bakî kalan kâinatın vârisi, her şeye can veren ve hâkim olan Allah'a hamd olsun...O hareket edenin hareketlerini ve duranın duruşlarını bilendir. O, kötü işle uğraşan ve günah işleyen âsînin tövbesini kabul eder.Yemininden dönenleri, iyilerin ve kötülerin günahlarını affeder. Çiftçinin toprağa attığı tohumu çoğalttığı gibi çoğaltmak için sadakaları kabul eder. İyi işler yapan mü'minleri güzel mükâfatlar ile müjdeler...

“Büyücülerin şerrinden korunan ümmî Muhammede selât ederim... akıllı ve anlayışlı kimsenin en büyük amacı..dünya ve âhiret mutluluğudur. Mutluluk ise, iyi işlerin neticesi olup, onu yapan kimsenin ölümünden sonra da kesilmez. Bunlardan birisi cahilin kılavuzu olan faydalı ilimdir; bir diğeri kendisine hayır duâda bulunan evlâddır; diğeri de ihtiyacını bildiren veya gizleyen ihtiyaç sahipleri için yapılan, devam eden sadakadır. Bu, gelmiş ve gelecek insan oğullarının efendisi ve hayırlısının sözünün manâsıdır...”²³

Bir başka vakfiyeden : “...Allah'ın insanları ak ve karaya boyadığı günde, yüzünün ak çıkması, insan oğlunun dünyada verdiğinin karşılığını almayı beklediği, hiç kimsenin kimseye faydası olmadığı, tek hüküm verenin Allah olduğu, ruhların ve meleklerin bir safta dizildiği, sözlerinde doğru olanlar hariç, Rahmanın izin verdiklerinden başka kimsenin konuşmadığı, kâfirin “keşke toprak olsaydım” dediği, Allah'ın ihsanda bulunanların ihsanlarını boşa çıkarmadığı ve sadaka verenleri mükâfatlandırdığı günde, sadakasının gölgesinde olmak için vâkıf bu vakfi yaptı.”²⁴

Her vakfın, mutlaka bir vakfiyesi vardı. Bunların içinde bugün bile hala hasretini çektiğimiz mühim bir sahada yazılan vakfiye hatırlanmaya değer:

28 Kasım 1855 tarihli Ali Kızı Ümmügülsüm'e ait bu vakfiye Laleli camii mevkiindeki Kızıltaş mescidinde, haftada bir gün öğle namazından sonra vaaz verecek kişiyle ilgili. Vaiz, Evkaf Mahkemesi'nin imtihanından geçenlerden biri arasından seçilecektir. Maaşını vakfiye'de belirtilen yerden

23) Yinanç, Rafet. Halifet Gazi Medresesi Vakfiyesi. Vakıflar Drg. XV s. 12 Ankara 1982

24) Yinanç, Rafet agd. s.13

alacak, "havf ve reca dengesini muhafaza ederek dinin zaruri hükümlerini" halka ta'lim etmekte görevlidir. Dikkat çekici olan, bu kişinin lüzumsuz aşırılıklardan kaçınarak, Allah'ın rahmet ve azap ayetlerini dengeli şekilde halka iletme gereğidir.²⁵

Vakıfların en çok üzerinde durdukları husus, vakfin değiştirilmesi ve hedefi dışında kullanılmasıdır. Bu sebeple vakıfların ellerindeki tek silâh ve güç bedduâlarıdır. Çünkü duâlar gibi bedduâların da tesiri vardır. İslâmiyet duâya çok önem vermiştir. Peygamberimiz (a.s) duâyı "kulluğun özü" olarak vasfetmiştir. "Rastgele bedduâ etmeyin, duâların kabul edildiği vakte rast gelir de kabul olur" demekle, bedduâ silahının dikkatle kullanılması yönünde ikazları vardır. Vâkıflar, kötü niyetli insanlara karşı -mecburiyetle- bu silâhı kullanmışlardır. Bunlardan birinde şu ifadeleri okumaktayız:

"Allah'ın yaratıklarından hiç bir azgın sultan, hileci, zalim bir vâli, kadı veya fakîh, fasit te'vil, yaldızlı yalanlar ve süslü sözlerle bu vakfiyeyi değiştirmek için gayret sarffetmeye hakkı yoktur. Kim bunu yaparsa ve yapmaya azmederse veya ebediliğini bozmaya niyet ederse Allah ona yeter!"²⁶

Sultan Selim'in emirlerinden Gazanfer Bey'in bir vakfiyesinde şu cümleler yer alır:

"..Kim bu vakfin bozulmasına başka bir hâle dönüştürülmesine başlar; tağyir ve tedbîdiline kasd eder, iptâli veya muattal halde kalmasına çaba gösterirse haramı irtikâp etmiş; günahkâr olmuş; kendini Allah'ın gazap ve azabana müstehak etmiş olacaktır...kim belirtilen şartların birini veya bir kaçını değiştirirse, yeri Cehennem olsun..."

"Kim de vakfin bekâsı ve gelirinin artırılması için çalışır, onu yıkılmak, yok olmak ve halelden korursa, O'nun mükâfatını muin olan ve iyilik yapanların ecrini zayi etmeyen Ulu Allah versin."

Vakfiyelerde, eserini bulunduğu mekâna, orada ikâmet eden insanlara yönelik duâlar da vardır...

Vakıfların şartları istikâmetinde kullanılmasını sağlayan yan unsurlarından birisi kira müddetleridir. Hanefi hukukçuları, vakıfların kirasının sınırlı olmasında müttefiktir. Çiftlik ve arazinin 3 yıl, dükkanlar ise bir yıllığına kiraya verilebilir.²⁷ Bu fıkhi gerçeğe rağmen vakıflara ait çarşılardaki gayri menkullerin bugün, "ömürlük" kiralar ile parsellendiğiniz görmek vicdan ehlini sıztatıyor. Kira bedelinin yüksek seyrettiği ortamda esnafın da ecdadın mülkünden faydalanması gerektiği düşünülebilir. Fakat o mülklerin vakfiyelerindeki hedef alınan gayelere uygun harcama yapılması

25) Ateş, Dr. İbrahim. Vakfiyelere Göre Din Görevlilerinde Aranan Özellikler ve Sağlanan İmkanlar Diyanet Dergisi c.27 s.4 Ankara 1991

26) Ateş, Dr. İ. Vakfiyelerde Dua ve Beddualar Vakıflar Dergisi XVII s. 45 - 46 1983

27) Akgündüz, age. s. 399

için bu kiranın da “gerçek” değerine çıkması ayrı bir zarurettir.

Vakfın hukukununu korumaya yönelik bir hüküm de şöyledir: “Mütevelli vakfa zarar verecek bir tasarrufta bulunamaz, vakfın malını hiç bir şekilde rehin veremez. Vermesi halinde rehin alan gasıp sayılır. Hukuki bir sebep olmaksızın hiç bir kimse vakıf mallarından bedelsiz menfaat temin edemez. Edenler mislinin ücretini vermek mecburiyetindedir. Mütevelli vakıf üzerinde teberru’ yetkisine de sahip değildir. Vakfın malını karşılıksız, emaneten kullanmak üzere birine veremez”.

“Zikrettiğimiz şartlar altında, ya da, daha aleni şekilde vakıf mallarını gasıb durumuna düşenler, bunları değiştirmeden ve zarar vermeden iâde etmelidir. İâde etmezse hapsedilir. Mütevelli vakfı inkâr etse o da gasıp hükmüne girer. Gasbenden kişinin vakıf malı üzerinde yaptığı artırmaya yönelik değişikliğin en az bedeli kendine ödenir. Vakıf mallarına velev ki iyi niyetle sahiplik iddiasında bulunan kişi de kullandığı süreye göre mislini ödemekle mükelleftir. Vakfe yönelik her türlü zarar, faydalanma, ihmalkârlık, zâyi etme ...mutlaka tazmin edilecektir. Mektep ve câmi gibi vakıf mülklerini haksız olarak yıkanlar bunları eski haline getirmekle yükümlüdür.”²⁸

Öyle zannediyorum ki, günümüz Müslümanlarının üzerinde hassasiyetle eğilmesi gereken hususlardan birisi, vakfiyelerdeki ruhu kavramak suretiyle bu tür hizmetlere ağırlık vermektir.

Bu telakki ile gerçekleştirilen vakıflarda, imkan sahipleri kendi şartlarına uygun dini hizmet verecek kuruluşlara karşı çekimser kalmayacak. Gönül rahatlığı içinde malını Allah yolunda harcamaya yönelecektir. Vakıf şartlarını bilerek hizmete atılan insanlar da, böylesine asil duygu ve düşüncelerle verilen paraları, çarçur etmekten kesinlikle kaçınacaktır. Cemiyette ilmî, fikrî, hayrî, içtimâî olgunluğa sahip müesseselerin sayısı artacaktır. “İşlerinde ihlâslı, sözlerinde samîmî, davranışlarında dürüst, vazifesine bağlı” kişiler olacaktır. Bu ruh, tarihte, mabedleri ma’mur, memurlarını mesrur, müesseseleri de muteber kılmıştır.

F. Vakıf Çeşitleri

Vakıflar, “menfaatlerinden faydalanma, ifa ettikleri hizmetin türü, gelirinin paylaşımı, mülkiyetinin bağlandığı esaslar, idaresinin uhdesine bırakıldığı kişiler, kiraya verilmiş şekilleri” gibi, çok değişik açılardan tasnife tabi tutulmuştur. Ancak kesin olan bir gerçek var ki, cemiyetin ihtiyacı olan her sahada vakıf teşekkül etmiştir. Bunlardan meşhurlarını şöyle sıralayabiliriz:

28) Akgündüz. age. s. 407

Dini Hizmet Gayesiyle Kurulanlar

CAMİ : Şüphesiz bu sahadaki vakıfların ilkinin cami teşkil eder. İslâmiyette cami sadece beş vakit namazın kılındığı bir mâbed değildir. Cami mahalle ve şehrin odak noktasıdır. Meşveret, karar ve plân merkezidir. Bu sebeple ecdadımız camileri olabildiği ölçüde estetik değerlere dikkat ederek inşa etmiştir. Camiye hizmet için tesis edilen bir vakıf sadece namaz kılınan bir mescid inşa etmekle kalmaz, onun çevresine özel mimarisi ve heybeti içinde, caminin de ihtişamına gölge düşürmeyecek bir plânla medrese kurardı. Bunu, kütüphâne, sebiller, imâretler ve daru's-şifa gibi insana hizmet veren binalar takip eder. İbâdethâne, helâ ve hamamı ile tamam olurdu. Dikkat edilirse bu unsurlar insan hayatının en esaslı ihtiyaçlarıdır. Camiye gelen fakirse, karnını sıcak yemekle doyurur; kirli ve temizlenecek yeri yoksa hamamda yıkanır; bedeninde bir arızası zuhur etmişse şifhanede tedavi edilir ve akabinde Alemlerin Rabbi olan Allah'a ibadet etmek üzere camiye girer, orada şükür ve minnetini Allah'a takdim ederdi.

İnsan izzet ve şerefini "ahsen-i takvim" sırrına uygun tarzda muhafaza eden, ona hizmeti psikolojik hiç bir rahatsızlık sebebi olmayan bir metotla takdim eden bu sistemdeki yücelik sadece İslam medeniyetinde vardır. Sevinç sebebi bir durum, dini ve tarihi birikimin getirdiği bu kültür mirası, bugün canlı bir şekilde tekrar şahlansa geçmiştir.

Dini hizmet vakıfları sadece câmi ve külliyyeden ibâret değildir. 13. asırda Konya'da kurulan Şemseddin Altunbaba vakfiyesinden anlaşıldığına göre Hristiyan, Yahudi ve Mecusilerden İslâmı seçenleri desteklemeye yönelik vakıflar da kurulmuştur. Bu vakfın 108 odalı bir hanı vardır ve hanım bütün gelirleri, yeni Müslüman olan bu kişilerin giyimi, sünnet edilmesi, Kur'an öğrenilmesi gibi ihtiyaçlarına kullanılacaktır.²⁹

TEKKE : Dini hizmet maksatlı vakıfların ortaya koyduğu eserlerin en mühimlerinden biri de tekkelerdir. Tekke ve Zâviyeler Anadolu'nun İslâmı kabul etmesinde çok büyük bir rol oynamıştır. Boş arazi, dağ başı gibi yerlere kurulan tekkeler, ahaliye ziraat ve san'at öğretir, rehberlik ederdi. En mühim maksatları da insanlara hikmeti, Kur'an ve hadisi öğretmektir. Tekkeler ahâli için kardeşliğin tesis edildiği birer mekân olduğu gibi, ruh ve sinir hastası kişilerin san'at ve zikirle meşgul edilerek belirli bir zaman sonunda tedâvi edildiği birer "rehabilitasyon merkezi" rolünü de üstlenmişti. Dağ başı ve dar geçitlerde kurulan tekkeler ise, yolda kalmışlara destek olur, kervanların emniyet içinde yoluna devam etmesini sağlayan birer karakol gibi de çalışırdı.

İMARET : Yüz yıllarca medrese talabesi başta olmak üzere fakir ve kimsesizlerin yemeklerini temin eden bu müesseseye, vakıf düşüncesinin eseridir.

29) Kazıcı, İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar, s.83

Kısa anlamı ile "aşevi" demek olan imâretlerde vakfın şartlarına göre yemek çıktığı gibi, kimsesizlerin bakımı için yatak ve barınma yerleri de vardı. Hatta imârette kalanlara bazen günlük 10 akçaya kadar nakit de takdim edilirdi. İmâretlerin hizmetini görenlerin çalışmasını tanzim eden vakifeyelerde, misafirlere güler yüze, tatlı dille ve insani şekilde muâmele edilmesi istenir. Yemeklerin gayet temiz, olması esastır.

Misafir gelen, orada 3 gün kalabilir. Sonrası mütevellî heyetinin iznine bağlıdır. 18. asır İstanbul imâretlerinde her gün 30 bin kişi yemek yiyordu. 1530 tarihinde sadece Fatih İmâretinde günde 1000 kişiden fazla insan doyuyordu. 17. asırda (1611 - 1682) yaşamış olan meşhur seyyahımız Evliya Çelebi, İstanbul imâretlerinin ismini verir ve der ki, "Ben 50 yılda, 18 padişahlık ve krallık gezdim. Hiç bir yerde bu kadar hayrât görmedim."

MEDRESELER: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olurmu?" (Zümer, 9) "Şayet bilmiyorsanız ilim ehline sorun!" (Nahl,43) gibi âyetler ile, "Allah beni muallim olarak gönderdi" ve benzeri hadisler, Müslümanların tarih boyunca ilme ve ilmi öğreten kuruluşlara sıkı sıkıya sahip çıkmasına sebep teşkil eder. Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün tesis ettiği Nizâmiye medreseleri ile Alparslan tarafından Nişabur'da vücuda getirilen medrese sistemi vakıf usulü ile meccâni tahsil sistemine dayanıyor ve hocaları da bir başka işle meşgul olmuyordu. Günümüzde gerek öğretmen gerekse öğretim elemanı olarak eğitim kurumlarında çalışan insanların ikinci bir iş yapmak zorunda kalması "insan eğitimi" açısından bir talihsizliktir.

Dünyaca meşhur Fatih külliyesi de bunlara güzel bir örnek teşkil eder. Fatih fethin henüz onuncu yılında bu külliyenin 1562'de temelini attırdı. 8 yılda bitirilen külliye'de ilk, orta, lise, üniversite ve ihtisas, (Sıbyan mektebi, Dahil Medrese, Tetimme, Semaniyye) olmak üzere hepsi vardı. Külliye'nin tıp talebelerinin staj ve araştırma yapabilecekleri hastahanesi bulunuyordu. Şehre gelen hastalar burada üç gün parasız ikamet edebilirdi. Bugün ise devletin parası israf vadilerinde boş yere akıtılırken, öbür yanda tedavi için muayene ve ilaç parası olmayan fakir hastalar hastahanelerde tartaklanarak televizyonlarda dramatik haber sahneleri oluşturmaya yarıyor. O günlerde ise, Hastalar şehir fakirlerine yemek dağıtılan imâretten yemek yer rahatça tedavi olabiliyordu. Padişah Semaniyye'de okumakta olan ihtisas öğrencileri (denişmendleri) özel ilgisi ile yönlendirirdi. Fatih, İstanbul'a 11 kütüphane bırakmıştı. Yaptırdığı cami, medrese dışında halkın ekonomik durumunu yükseltmek için şehrin muhtelif semtlerinde 4000 dükkan yaptırıp vakfetmiştir.³⁰

KERVANSARAYLAR: Medeniyet tarihimizde mimari yapısı ve sosyal hizmetleri ile muhteşem abideler olarak yer alan vakıf eserlerinden biri de

30) Ayverdi, Samiha. Edebi ve İlmî Dünyası İçinde Fatih, s. 148 - 151 İstanbul, 1974

kervansaraylardır. Din, dil, ırk ve renk farkı gözetmeden herkese hizmet veren bu müesseseler uzaktan bakınca birer kaleyi andırır. Her 40 km. mesafede bir tane bulunacak şekilde inşa' edilen kervansaraylarda yolcunun barınması, hayvanları ve yüklerini muhafaza etmesi için gerekli tedbirler alınmıştı. Selçuklu'lar yolda her hangi bir şekilde zarara uğrayan ticaret erbabının emtiasını tazmin eden sistem kurmuştu. Bu, günümüzde yaygın olan sigorta şirketlerinin daha o devirde uygulandığını gösterir. Kervansaraylar, derbent, boğaz ve geçit gibi yol emniyeti tehlikeli yerlere yapılarak yolcuların sığınmaları olmuştur.

Batı'da 1700'lü yıllarda ortaya çıkan otele karşılık kervansaraylar bundan 400 -500 yüz yıl önce, herkese hizmet veren bir serbest bölge gibi çalışıyordu. XIII. asırda yapılan Karatay kervansarayı buna bir örnektir. Çevresindeki 15 kadar dükkânla kervanlar arasında ticarete uygun bir yer meydana getirilmişti.

Evliya Çelebi'nin Sokullu Mehmet Paşa'nın Lüleburgaz'da yaptırdığı kervansaray hakkında verdiği bilgiye göre, burası büyük bir kaleyi andırıyor. İçinde 3000 hayvan barınabilecek genişlikte ahır vardı. Yatsıdan sonra kapı kapatılıyor, sabah olmadan asla kimse salınmıyordu. Yolcular sabahleyin "mehter sadaları ile" eşyalarını teslim alırdı. Hancılar, "Ey ümmet-i Muhammed malınız, canınız, atınız, donunuz tamam mıdır? diye rica edüp nida ederler. Misafirlerin, "Tamamdır, Hak sahib-i hayrata hayreyleye" cevabından sonra, yolcular, "Gafil gitmen, bisat gaip itmen, herkesi refik etmen, yürün, Allah asan getire" diye dua ve nasihatla uğurlanırdı. Kervansarayın küçüğüne han denir, özellikle şehir merkezlerinde bulunur. Kervansarayların büyük bir kısmı vakıftır. Yolcular burada parasız konaklardı.

HASTAHANE: Tedavi olmak dinimizin emridir. Hastalığı yaratan Allah olduğu gibi, şifayı halkeden de O'dur. Bu sebeple Müslümanlar tarih boyunca hastaların tedavisi için değişik isimler altında şifa merkezleri açmışlar, bunları birer vakıf kurumu olarak kamunun hizmetine sunmuşlardır. Misal olarak, Fatih'in İstanbul'da Sahn-ı Semân ve Tetimme medreseleri ile cami yanında imaâreti yaptırdıktan sonra bir de hastahâne inşa ettirdiği kayıtlardan anlaşılır. Vakfiyede, hangi din ve ırktan olursa olsun, hastahânedeki hazakat sahibi iki mâhir tabip istihdam edilmesi, hastalara ilaç hazırlayan bir eczacı, bir göz hekimi ve bir cerrâh tayin edilmesi vakfın şartları arasında yer alır. Hastaları bedâva tedâvi edilen bu merkezde ilaçlar da parasız verilir. Bugün, halâ imkânsızlık sebebiyle hastahânelerde yaşanan gayri insani şartları düşündükçe ecdadımızın nasıl bir medeniyet tesis ettiği daha iyi anlaşılır. Bazı ülkelerin teşhis, tedâvi ve ilâç gibi en tabii bir hizmeti parasız yaptıklarını görünc,e ecdadımızın ruh inceliği ortaya çıkıyor.

Vakıf hastahânelerinde ruh ve sinir hastaları için de ayrı birer bölüm

vardı. Avrupa'da "dinden" başka yerde ilaç aramanın "akılsızlık", Allah'a güvensizlik; cerrahın insana müdahalesinin "en büyük şerefsizlik" kabul edildiği, ruh hastalarının "içlerine şeytan girmiş" diye diri diri yakıldıkları bir dönemde, ecrdadımız maddî hastalıkları meccânen tedavi ediyor, ruh hastalarını da mûsîkî, san'at ya da zikir seansları gibi en medenî bir usûlle sağlıklarına kavuşturuyordu..

Aynı devir Avrupa'sında ise hastalar, yatak yerine yerde, tuğla döşeme üzerindeki saman üstünde ve bütün hastalar yan yana beraberce yatmak zorunda bırakılıyordu.

"Temizlik imandan gelir" hadisine uyan Müslüman ecdadımız maddî temizliğin en mükemmel yapılabildiği yer olan hamamları da eksik bırakmadı. Vakıf hamamları yerli yabancı herkesin gerek mimari gerekse işleyiş bakımından dikkatini çekmişti. İnsanlara parasız hizmet veren bu kurumda, adeten çalışanlara ufak tefek bahşişler bırakılırdı.

Vakıf kültürünün en güzel meyvelerinden birisi de çeşmelerdir. Çeşme, cami, medrese, han, hamam, hastahane ve helâ gibi diğer tesislerin can damarıdır. İbadetlerimizin bir çoğu suya bağlıdır. Susuz hayat ve sağlıklı bir ibadet hayatı düşünmek de imkânsızdır. Bu sebeple atalarımızın çeşmelere de vakıf tesisi olarak çok büyük yatırımlar yaptıklarını görmekteyiz. 1746 ve sonrasında Kıbrıs'ın Larnaka şehrine Ebubekir Paşa'nın getirdiği su ve bunun için yaptırdığı kemerler bugün halâ ayaktadır. Bu çeşmenin vücuda gelmesi için Paşa, - günün imkânları ile - Arpera köyünde bir çok kuyu kazdırır. Suların yolu üzerine bir de değirmen yaptırır. Suyu Larnaka'daki cami ve medreseye ulaştırır. Larnaka'nın susuzluğuna çare olan bu kaynağın şehre ulaşması için su yolu için, biri 50, diğeri 13, bir diğeri de 31 kemer üzerine oturan, toplam 94 kemerin desteklediği köprüler yaptırır.

Halâ, hararetimizi teskin edip, hayrat sahiplerine hayır dualar okutan çeşmeler yollarımızı, sokaklarımızı, mahalle köşelerimizi süslemektedir. Her biri alın teri, göz nuru ile işlenen zarif taşlardan meydana gelen çeşmeler sadece su değil, vâkıfların amel defterine sevaplar akmasına da vesile oluyor. Ayasofya camiinin sağ tarafında 1728 tarihinde Padişah Sultan III. Ahmet tarafından yaptırılan bir çeşme için İtalyan yazar Edmondu Amicis bakın ne tür ifadeler kaleme almış:

"Bu çeşme Türk san'atının en orijinal ve en kıymetli âbidelerinden biridir. Bu bir âbide değil, zarif bir sultanın bir aşk ânında İstanbul'un alınca takdığı mermerden bir zinetir. Sadece bir kadın anlatabilir bunu. Kalemim böyle bir tasvir için yeteri kadar ince değil. İlk nazarda bir çeşme olduğu gelmez akla.... Çeşmenin oyulmamış, işlenmemiş el kadar bir yeri yoktur. Bu çeşme billurdan bir fânus altında saklanması gereken bir zerâfet, bir zenginlik, bir sabır hârikasıdır...İstanbul'un küçük hârikaları arasında ilk sırayı işgal

eder...³¹

Çocuk emzirme ve büyütme yuvaları, kimsesiz ve yetimlerin barındığı imârethâneler, dâru'laceze, hamam, idmân yurtları, ok atış merkezleri, herkese açık hastahâne, köprü, liman, bedesten, umumi helâ, çamaşırhâne, yetim ve dullara yönelik yardım sandıkları, fakir kızların çeyiz hazırlayabilmesine destek veren sandıklar, evlerin bakım ve temizliğini yapan ya da evlâtlık tutulanların ev eşyasını kırdığı zaman yerine konması, fakir âilelere, gıda, giyim ve yakacak temin eden, halka dinlenme ve mesire yeri temin ve tahsisi, kış aylarında göç mahalline gidemeyen yaralı leylek ve benzeri hayvanların bakımına yönelik, şehir ve kasabalarda bayram vakitlerinden halkın eğlendirilmesi ve çocukların neşelendirilmesi için top atımı vb. faaliyetleri organize eden, çarşı ve pazarlarda halkın malını rahatça tartabileceği teraazi ve kantarlar temini, kış aylarında et fiyatlarının yükselmesini önlemek için fiyatları belli limitte tutmaya yönelik besi yerleri, hapishanedeki mahkumların bazı ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çalışanlar gibi... günümüzde belediye, il özel idare ve işleri bakanlığı tarafından yapılan bir çok kuruluşun vazifeleri vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Hem de resmi değil, sivil birer teşekkül olarak...

Yorgancı İsmail Çelebi Yeni Camide konaklayan leyleklere gıda olarak verilmek üzere yılda 100 kuruş harcayacak gelir bırakmış. Ayrıca Beykoz'da vakfettiği Tekke'ye gelir kaynağı olarak da bir mandıra tahsis etmişti. Mandıra'da o günün şartlarında esirler çalıştırılmaktadır. Vâkıf buradaki "esirlerin münasıpleriyle" evlendirilmesini de vakfiyesinde şart olarak yazmıştır.³²

Sadece Osmanlılar değil, diğer İslâm devletlerinde de, vakıf sistemi cemiyetin ihtiyaçlarına cevap vermekte devletin büyük bir destekçisiydi. Meselâ Memlûklular zamanında Mısır'ın 7'de 2'sini vakıf arazileri teşkil ederdi. Daha 1920'li yıllarda Azerbaycanda mevcut ekili arazilerin % 8-10 kadarını vakıf emlâki meydana getiriyordu. Osmanlılar dönemiyle ilgili vakıf ve hayrat yapanların cemiyetin hangi kesimden olduklarına dair bir istatistik yapılmamış olmasına rağmen vakifeyelerdeki kayıtlardan öğrenildiğine göre, 18.yy Osmanlı ülkesinde vakıf sahiplerinin % 81'ini askeri sınıf meydana getiriyor. 16. asırda Osmanlı topraklarınının 5'de birini vakıflarındı³³.

Müslüman ecdadımızın sadece büyük imkân sahipleri değil, hayatını vasati ölçülerde sürdüreni bile vakıflar bırakmıştır. Hz. Peygamberin "yarım hurmayla da olsa ateşten korununuz" kudsi teşviğine uyarak, bazıları evinden bir odayı vakfa tahsis etmişti.

31) Kazıcı, age. s. 158

32) Kazıcı, age. s. 80

33) İslam İnsiklopedisi MEB y. Vakıf. Md.

Ortadoğu'dan Asya'ya, Afrika'dan Avrupa ortalarına Yugoslavya, Macaristan, Bulgaristan, Arnavutluk gibi ülkelere kadar bir çok yerde vakıf kültürünün izlerini bulmak mümkündür. Evliya Çelebi'nin nakline göre 17. yüzyılda sadece Üsküp'de 12 hamam, 110 çeşme, 12 tane de medrese vardı. Evliya Çelebi, "Rumeli'nin Bursa'sı" olarak kabul ettiği Üsküp'ün "7 misafirhâne-i hasbisi" olduğunu, en geniş ve meşhurunun de Yahya Paşa tarafından yapıldığını bildirir. Bunlar arasında Rumeli Beylerbeyi olarak vazife yapan Yahya Paşa'nın adını taşıyan en büyükleri idi. Hamam, çeşme ve camilerin çokluğu Üsküp'de daha 17 asırda mükemmel bir su şebekesinin kurulduğunu göstermektedir. Üsküp'deki Osmanlı eserlerinin mevcudiyeti bile bizim, Avrupa'dan temizlik ve insani hizmetlerde ne kadar önde olduğumuzu göstermeye yeter.

Hasılı, sokaktaki tükrükleri antiseptik özelliği olan külle kapatmak için vakıf kuran bir ecdadın, Avrupa mezhep kavgaları arasında birbirini doğradığı bir asırda, ibadetin esası olan temizlik merkezlerini besleyecek mükemmel su şebekeleri vücuda getirmesi akıldan uzak görünmüyor...

Özellikle Osmanlı döneminde pek büyük bir gelişme gösteren vakıflar sayesinde, "bir insan vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer ve içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir okulda hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarda gömülürdü."³⁴

G. Vakıf Düşüncesinde Kaymalar

3 Mart 1923'de hilâfetle birlikte, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti de kaldırıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü bu bakanlığın yerini aldılar. (429 sayılı kanun) Aynı gün çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de medreseler ve medreselerin varlığını sürdürmesi için bağlı buldukları vakıf gayr-i menkullerinin durumu ise nizalı bırakıldı. Vakıfların tasfiyesine yönelik Cumhuriyet hükümetinin diğer bir uygulaması da Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine Türbedârlıklar ve Birtakım Ünvanların Men' ve İlgasına Dair Kanun'dur. (1925) Böylece Tekke ve zaviyelerin akarları olan vakıflar da tamamen ortadan kaldırılıyor, bunlar devlet hazinesine kalıyordu.

Kapatılan bir kaç bina değil, 600 yıllık muazzam devletin maneviyat direkleri olan, "Allah Allah" sadâlarıyla âsumânı çınlatan zikir meclisleriydi. 23 Nisan 1920'de her biri, hoca, müftü, vâiz ve imamlardan müteşekkil bir meclisin, duâ, buhari-i şerifler, salâvat ve Kur'anlarla açtığı Meclisin çatısı altında, çok değil beş sene sonra 30 Kasım 1925'de kendisine zafer

34) Arsebük, Esat. Medeni Hukuk c. 1 Başlangıç ve Şahsın Hukuku, Prof. Dr. A. Akgündüz. age. s. 43 Ankara 1983

kazandıran bir ruhu ateşleyen ocağı söndürüyordu. Onlara maddî destek veren bina, dükkân, han, hamam, bahçe, çiftlik gibi her türlü gelir kaynaklarını da şahıslara ya da devletin sair kurumlarına bırakıyordu. Vakıf eserleriyle beraber tarih çöplüğüne atılmak istenen Tekke Türbe ve Zâviyelerin kapatılmaması için devrin bakanlarından H. Suphi Tanrıöver şöyle feryat etmişti:

“Bizim memleketimiz büyük adamlarını tanımak için ne kadar fakir, çaresizdir! Avrupa’da kendisine benzemek istediğimiz kişilerin adları birer ziyaretgâhtır. Onların elleri sürülen eşya birer ‘mukaddesat’ sırasına geçmiştir. Seyranlarda, bir baba, bir mektep hocası, çocuklarını bir heykelin karşısına götürür, tunca, mermer geçiş hizmet sahibinin tercüme-i halini anlatır. Onların müzelerde resimleri teşhir edilir...”

“Bunlardan hiç biri bizde yok! Koskoca bir mazi göçüp gitmiş. Binlerce vatan hadiminin mezar taşlarına yalnızca isimleri yazılmış ve başlarına kavuklar veya fesler geçirilmiş, fakat yüzleri yok...elimizde yalnız bir köşe vardır: Türbeleri. Hiç olmazsa yavrularımızı, gençlerimizi bu türbelere götürüyor...orada mazi ve tarih düşüncesini veren fikirlerimizi anlatabiliyorduk. Demek bunların da artık kapasını örtülü bulacağız!”³⁵ Halbuki 1924’deki anayasanın 75. maddesine göre, “hiç bir kimse mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefi içtihadından dolayı muâheze edilemez. Asâyiş, âdâb-ı muâşeret-i umumiye ve kavânimine mugâyir olmamak üzere hür türlü ayinler serbesttir.”

Bugünkü vakıfların işleyişini düzenleyen kanun 1929’da İsviçre’den davet edilen Profesör Leemann’a yaptırılmıştır. Belki Leemann’ın tesiriyle olsa gerektir ki, Cumhuriyet sonrasındaki kanunî düzenlemelerde hayrî olan vakıf mülklerinin çoğu, hazine ya da şahıslara geçerken, Musevî ve Rum cemeâtlerine ait olan vakıflar eski İslâm hukukuna göre teşekkül eden hükmî şahsiyetlerinden fazla bir şey kaybetmeden bırakılmıştır. 1929 ve sonraki yıllarda çıkarılan vakıflar kanununda tarihi ve kültürel varlıkların satılmaması esasa bağlanmasına rağmen, özellikle İstanbul gibi vakıf eseri bakımından zengin muhitlerde yüzlerce eser istimlâklar sırasında yokedilmiştir.

Vakıf eserlerinin yokolmasına sebep hadiselerden birisi de vakfedildikleri hedeflere hizmet edemecek kadar kötü durumda olan vakıf emlâkın durumunun iyileştirilmesi için ortaya çıkarılan icareteynli vakıf sistemi idi. Buna göre vakıf binaları külliyetli miktarda restore ve tamir parası gerektiriyorsa, kiralayanın bunu karşılmasına mukabil vakıf binası, şahsa kiraya veriliyordu. Bu usulle kiralayan kişi önce yüklü bir para ödüyor, bilâhère de yılda çok az, sembolik paralar ile yıllarca bu binalarda kalma imkânı elde ediyordu. 1867’de vakıf binaların işlerlik kazanması için çıkarılan

35) Yakın Tarih Ansiklopedisi (Heyet) c. 8 s. 220 İstanbul. 1989

bu usul, bir müddet sonra vakıf mallarını evlâdiyelik hale getirdi. Yani vakıf emlâkı, hileler ile çar çur edildi.

Burada bahsi gereken bir nokta da vakfedilen paralardan Cumhuriyet sonrasında VGM'lüğünün bir kanundan aldığı yetki ile Vakıflar Bankası'nı kurmasıdır. Vakıflar Bankası yine medeni kanundan aldığı yetki ile Cumhuriyet sonrasında vakıf menkul ve gayri menkullerinin tespit edilen statü çerçevesinde, bir kısmını yönetebilir, vakıflardan bir kısmının da veznedarlığını yapabiliyordu. 3 Mart 1920'de çıkarılan bir kanunla Umum Müdürlük haline getirilen Evkaf Nezareti'nin mülkleri 22 Şubat 1926'daki bir kanun "sayesinde" belediye ve KİT fabrikalarına açıldı.

Yakın tarihimizin belirli bir döneminde vakıf eserlerine karşı gösterilen lakaytlığa karşı son nefesine kadar mücadele veren İbrahim Hakkı Konyalı bir mülâkatında bu konuyla ilgili şöyle diyor:

"Tekke, türbe, medrese, daru'l - kurra ve daru'l hadisleri kapayan kanunla lâtin harflerinden ortaya çıkan yeni yazı bahâ biçilimeyecek kadar kıymetli eserlerin, tarih yâdrigârlarının yok olmasına, elden çıkmasına sebep olmuştur...Zâviye, tekke ve türbe gibi yerlerin kapılarına kilit vurmakla buradaki kıymetli evrak, vakfiyeler, el yazması Kur'an ve sair eserler eriyip yok edilmeye mahkûm olmuştur. Bunların sayısı akıllara durgunluk verecek kadar çoktur...Fatih, kendi adına yaptırdığı camii bittikten sonra o vakte kadar yaşamış meşhur hattatların yazdıkları Kur'an-i Kerimlerden 78 tanesini camisinde toplamış. Vakfiyesinde kanun var. Diyor ki, 'Bu güzel Kur'an-i Kerimler okunurken tükürüklü parmakla açılmasın, aksırılmasın, kol konmasın.' Bunu sağlamak için de muhafızlar tayin etmiş Kur'an okunurken camide gezen bu muhafızlar okuyanları ikaz ediyor. Cumhuriyetten sonra bu Kur'anlar toplanmış, caminin kible kısmındaki bir yere atılmış, üzerine yağmur suları inmiş, o nadide eserler kâğıt yığını haline gelmişler"³⁶

Vakıfların "ismetine" uzanan eller daha da ileri gitti. 1935'de yapılan bir düzenleme ile vakıflardan, bu kanundan önce idaresi zabtedilmiş, mütevelliliği bir makama şart kılınmış olanlar, kanunen, ya da fiilen hayrî bir hizmeti kalmamış olanlar ya da mütevelliliği vakıfların fûrû dışındaki kişilere şart koşulmuş olanlar Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare olunmağa başladı. Mütevellisi vakfedenden nesillerine bırakılanlar ise yine VGM mürakabesi altında olmak şartıyla o kişilerin fûrûndan gelenlere tekredildi. Rum, Ermeni ve Yahûdî cemaatlerine hizmet veren vakıflar ise, onların seçtikleri mütevellilere bırakıldı.³⁷

Bu düzenlemenin mânâsı şudur: Baştanberi anlatmaya çalıştığımız, tarihin köklerine inen, kıyamete kadar uzanacak bir hizmetler silsilesi

36) Yakın Tarih Ansiklopedisi c. 4 s. 277

37) İslam Ansiklopedisi MEB c. 13 Vakıf Md.

meydana getirme azmiyle kurulan müesseselerden kamu menfaatine tahsis edilenler devletin resmi kontrolüne, sadece aile vakıfları denen emlak ise, vakfedenlerin fûrûndan gelen insanlara bırakılıyordu. (Aile vakıflarının sıhhati ve vakıf adını alıp almaması da İslâm hukuk uzmanlarınca tartışmalıdır) Aynı düzenlemelerde Ermeni ve Rumların evkafına ilişilmemiş, hedef aldıkları hizmetler için kendi cemaatlerinin gösterdiği mütevellilere bırakılmıştır. Resmi makamlara geçtikten sonra Müslümanların vakıflarından bir çok dükkan, han gibi emlakı satın alan gayr-i müslimlerin bunları kendi kilise ve cemaat emrine vakfettiklerini İbrahim Hakkı Konyalı'dan öğreniyoruz.

Bir diğer husus da, 1926'dan sonra medeni kanun gereği kurulacak vakıflara "tesis" adının verilmesi olmuştur. "Tesis" kelimesinin "vakfette" ve "Allah'a kurbet" gibi mânâlardan uzaklığı sebebiyle halkımız 1967 yıllarına kadarki Cumhuriyet ülkesinde "pek az tesis" kurmuştur. Yani vakıf teşekkül ettirmemiştir. Kaderin cilvesine bakınki, yüzyıllar boyunca milletin dem ve damarlarına işleyen "vakıf" kelimesinin tekrar yerine ikâme edilmesi, Fransız devriminden sonra Amerikan ve Osmanlı vakıfları arasında yapılan "Kasıtsız" benzetmeler sayesinde mümkün olmuştur. Bu dönemde çıkarılan 903 sayılı kanundan sonra, bizde de vakıflar için tesis kelimesi yerine tekrar "vakfın kullanımı" devreye girecektir. Bunu takip eden dönemde, - Cumhuriyetin ilk 40 yılında sadece 50 vakıf kurulmasına karşılık, 1967 ile 1973 arasında 250 vakıf kurulmuştur. Bu gelişmeye, kamu yararına çalışan vakıflara vergi muafiyeti getirilmesinin de etkisi olmuş olabilir.³⁸

H. Günümüzde Vakıf

Medeni kanun'a göre vakıf, "Başlıbaşına mevcudiyeti haiz olmak üzere bir malın belli bir gayeye tahsisidir."³⁹ Bu tarifte, "vakıf kültürümüzün unsurlarından" kaç tanesinin bulunduğunu herkes takdir edebilir.

Kuruluşu için gerekli mal, bu malın muhtemel gelir sahibi olması, ekonomik bir değer ve hak olarak tescili gibi hususlar İslâm hukukundaki gibi medeni hukukta da tespit edilmiştir. Vakıftaki devamlılık, ölümden sonraki hayatı kapsamaması, her iki hukukta da müşterektir.

İslâm hukukunda hedef Allah rızası iken, medeni hukuktaki vakıf amacıyla böyle bir durum sözkonusu değildir. Bu kanun sayesinde ki, günümüzde gayr-i meşru iş yapan, hayatını "dinsizliğin neşrine" adanmış insanlar bile "vakıf" kurabilmiş, "vakfa" tanınan imtiyazdan istifade etmiştir.

Vakfın teşekkülü şer'i hukukta olduğu gibi ikâmetgâh, ve vakfedilen malların tespiti ile mahkemede yapılır. Kişinin malının aktif kısmından

38) Hatemi, Prof. Dr. Hüseyin Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi c. 10 s 2787

39) Medeni Kanun, Md:72 Tüzük M2

vakfedilen kısım mahkemede tescil edildikten sonra geri dönüş olmaz. Vâkıf bunu bilerek, düşünerek yapmak durumundadır. Vakfın idare ve işleyişi mevzuundaki hükümlerde de pek farklı bir durum söz konusu değildir.⁴⁰

Kanuna göre vakıf çeşitleri arasında, “Sosyal yardımlaşma” ve “istihdam edilen işleri desteklemeye yönelik vakıflar” örnek olarak verilmiştir. Kaynakları ise aidatlardır. Medeni kanuna göre, “kamu yararına çalışan” bir vakıf türü var ki, bunun gelirlerinin yüzde 80’i kamu yararına kullanılıyor ise, bakanlar kurulu kararı ile bu tür vakıflara “yasada yazılı usullere uygun şekilde” vergide muâfiyet tanınmaktadır.⁴¹

Şer’i hukuka göre ise vakıf mutlaka hayırlı bir işe ya da İslâmın gayr-i meşru ve çirkin görmediği, iyi kabul ettiği bir cihete tahsis edilmelidir. Açıkça kurbet kasdı görülmesi de, Allah’a isyan niyetinin asla olmaması gerekir. Zira vakıf ibadettir. Mahiyeti itibarıyla masiyete ters düşer. Buna göre hırsızlara, içki içenlere, dinsizlere, bizimle harp halinde olan insanlara, dininden dönenlere ve benzeri durumda olanlara yapılan vakıflar batıldır. Vâkıfın niyeti ne olursa olsun, mühim olan bunun İslâma göre mâsiyet olmaması esastır. Gayr-i müslim fakirlere yapılan vakıflar câiz ve sahihtir.⁴²

Günümüzde dernek ve cemiyet adını taşıması gereken bir çok alanlarda mantar biter gibi “vakıf” zuhur etmesinin altında yatan sebep de bu olsa gerektir. Çünkü hedef ve maksatları kamu yararı olmadıkları halde ideolojik maksatla, müstehcen yayın dağıtmak, inanç ve adetlerimizi ayaklar altına almakta olan bir çok basın yayın teşekkülü de “vakıf” maskesi altında faaliyet icra etmektedir. Zaman zaman tabak tencere dağıtmak suretiyle esnafın zararına olarak kendi borazanlarını öttürmeyece çalışan bu kurumların “vakfın” ismini ne kadar kötü emellere alet ettikleri kamu vicdanı tarafından takdir edilmektedir. Bir kısmı iffet ve namus tüccarlığı yapmasına rağmen 10’larca basın yayın teşekkülüne hamilik ederek, “vakıf adı” altında vergiler kaçıran bu mevcutelere cari olan kanunlara göre de suç işlemektedir.

Çünkü, medeni kanuna göre “yasaların emredici kurallarına, ahlâka, ulusal çıkarlara aykırı, belirli bir siyasi düşünce, ırk ya da cemaatten olanları desteklemek için” vakıf kurulamaz. Bu amaçları güden vakıfların mahkemece tescili yapılmaz. Bunun dışında yasa her hangi bir sınırlama getirmez. Kişi “yararlı bir amaç olmasa da” vakıf kurabilir. Kanuna göre amacın sürekli olması şarttır. Bu, “Sonsuzluk” anlamında değildir. Vakfı kuranlar tüzükte belirlenen amacı gerçekleştirecek bir malvarlığını göstermesi gerekir.⁴³

40) Medeni Kanun s. 130

41) Aybay, Aydın. Vakıf ve Vakıflar s. 2780

42) Akgündüz, Ahmet, age s. 236-7

43) Aybay, age. s. 2783